

Emilia Wołodźko

SYNTAKTYCZNE KONSTRUKCJE SYNONIMICZNE ZE ZDANIAMI ROZWIJAJĄCYMI

Możliwość użycia zdań rozwijających¹ pozwala uniknąć zbędnego powtórzenia treści podstawy rozwinięcia. Zdania rozwijające mają zastosowanie w sytuacjach, gdy się o czymś mówi, coś komunikuje, czemu trzeba dać swoją ocenę, ustosunkować się do wypowiedzianego. W tej ostatniej funkcji występują jeszcze inne konstrukcje, które można by określić mianem synonimów syntaktycznych.

Definicja synonimu syntaktycznego nie jest w literaturze językoznawczej jednoznacznie określona. Materiału na ten temat dostarczają artykuły G. Richtera², M. Miłych³, W. Suchotina⁴, I. Kowtunowej⁵, prace A. Gwozdiewa⁶, E. Nazikowej⁷, oraz W. Kononienko⁸. W pracach poświęconych synonimie znajdujemy różnorodną interpretację pojęcia synonimu syntaktycznego. Dla jednych lingwistów podstawą synonimu syntaktycznego jest kryterium semantyczne (Richter, Nazikowa), dla drugich — paralelizm gramatyczny i strukturalny (Kowtunowa, Gwozdiew). W niniejszej pracy przyjmujemy definicję synonimu syntaktycznego według W. Suchotina, który pod tym pojęciem rozumie „различающиеся по

¹ Przez zdanie rozwijające rozumiemy zdanie złożone, w którym występujący w drugim zdaniu składowym zaimek *что, это* jest wykładnikiem pierwszego zdania składowego, a drugie zdanie składowe jest rozwinięciem, kontynuacją treści zdania pierwszego. (Patrz E. Wołodźko: *Zdanie rozwijające w języku rosyjskim*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie, *Prace rusycystyczne IV*, z. 49, s. 132).

² G. I. Richter: *Sintaksiczeskaja, sinonimika*, „Russkij jazyk w szkole” 1938, nr 3, s. 14—33.

³ M. K. Miłych: *Woprosy grammatičeskoj stilistiki. K sinonimikie czastiej rieczy*, „Russkoje jazykoznanije”. Rostow na Donu, wyp. 1, 1958, s. 31—96.

⁴ W. P. Suchotin: *Iz materialow po sintaksiczeskoj sinonimikie w russkom jazykie. Issledowanija po sintaksisu russkogo literaturnogo jazyka*. Moskwa 1956, s. 13.

⁵ I. I. Kowtunowa: *O sintaksiczeskoj sinonimikie*, „Woprosy kultury rieczy”, wyp. 1, Moskwa 1955, s. 115—142.

⁶ A. N. Gwozdiew: *Očerki po stilistike russkogo jazyka*, Moskwa 1952, s. 258.

⁷ J. A. Nazikowa: *Wyrażenije priczynnych odnoszenij w sowremiennom russkom jazykie*. Awtoriefierat. Leningrad 1952.

⁸ W. I. Kononienko: *Sinonimika sintaksiczeskich konstrukcij w sowremiennom russkom jazykie*, Kijew 1970.

структуре свободные сочетания слов (словосочетания, а также предложения, их части и более сложные синтаксические образования данного языка в данную эпоху его развития), которые выражают однородные отношения и связи реальной действительности”⁹. W tak pojętym określeniu synonimu syntaktycznego jest miejsce na konstrukcje różne pod względem struktury. Konstrukcje synonimiczne są więc bliskie sobie znaczeniowo, ale nie całkowicie adekwatne, mogą się różnić odcieniem znaczeniowym. Poza tym mogą się różnić ekspresywno-emocjonalnym zabarwieniem, modalnością, wykazywać pewne różnice w repartycji i częstotliwości użycia. Ważnym wykładnikiem bliskoznaczności jest transformacja konstrukcji syntaktycznych.

Materiał ilustracyjny obejmuje XX wiek, zatem i analiza konstrukcji opiera się na zjawiskach językowych z tego okresu, bez uwzględnienia konstrukcji archaicznych, form dialektycznych, a także wszystkich odchyłeń od norm języka literackiego. Uwzględniono konstrukcje bliskoznaczne ogólnoliterackie, pomijając możliwe konstrukcje charakterystyczne dla stylu jednego pisarza.

Zdania rozwijające można zestawić: 1) ze zdaniami złożonymi, w których wskaźnikami zespolenia są zaimki przysłówkowe *как*, *откуда*, i połączenia spójnikowe z zaimkiem wskazującym *как это*, 2) z niektórymi typami strukturalnymi zdań czasowych, 3) ze zdaniami podrzędnymi z *потому*, *поэтому*, *отчего*, 4) ze zdaniami współrzędnymi o treści przyczynowo-wynikowej, oraz 5) z pewnymi typami strukturalnymi zdań bezspójnikowych. Charakterystyczne, że wymienione konstrukcje są bliskie znaczeniowo tylko niektórym polom zdań rozwijających z określoną semantyką, nigdy wszystkim rodzajom zdań rozwijających.

Synonimicznymi do zdań rozwijających są zdania ze wskaźnikiem *как это* wykazując równocześnie paralele strukturalne. Znaczeniowo zdania ze wskaźnikiem *как это* odpowiadają niektórym polom semantycznym zdań rozwijających. Treść zdań rozwijających i zdań z *как это* jest szczególnie bliska w wypowiedziach przy powoływaniu się na kogoś lub na coś. Z jednej strony może to być odsyłacz do konkretnego miejsca w rozprawie naukowej:

Это гипотетическое умозаключение именно через одно только соглашение, как это видно из глав 23 и 44 первой книги „Первой аналитики”. Френ. 73.*

Всего мы должны, следовательно, проинтегрировать (по фразовому пространству, точнее, по тем его областям, которые соответствуют физически различным состояниям тела), как это было объяснено в § 31. Ланд. 121.

Z drugiej strony może to być odsyłacz do mniej lub bardziej sprecyzowanych prac, odwoływanie się do nie nazwanych konkretnie opracowań.

* Objaśnienie skrótów na str. 175-176.

⁹ W. P. Suchotin, op. cit. s. 13.

Zdania tego typu można transformować w zdania rozwijające ze wskaźnikiem zespolenia *что*. Przy transformacji zaimek względny *что* pochłania zaimek *это* i spójnik podrzędny *как*. Należy zaznaczyć, że w zdaniach z *как это* w roli podmiotu występuje zaimek *это*, który konkretyzuje się treścią pierwszego zdania.

Нр. *Справедливость этого равенства вытекает из того, что константа в неравенстве (5,16), как это видно из доказательства, зависит лишь от константы M, и от сектора (...)* Крейн. 156.

как это = что

Również zdania ze wskaźnikiem zespolenia *как это* o charakterze porównawczym można transformować w zdania rozwijające. Część konstruktywna z *как это* jest zwrotem frazeologicznym: *как это имеет место*. Porównajmy odpowiednie zdania ze wskaźnikami *как это, что*.

Будем рассматривать молекулы, имеющие вдоль своей длины однородное строение (как это имеет место у длинных полимерных цепей). Ланд. 560. —————
(...) *что имеет место у длинных полимерных цепей*.

Порядок цепей реакции гидрорирования стал нулевым, а не первым, как это имело место при слабой адсорбции этилена. Магг. 41. Zdania złożone ze wskaźnikiem *как это*, podobnie jak zdania rozwijające z *что*, są też nacechowane stylistycznie — należą do synonimów książkowych. Jeżeli zdania z *как это* zajmują miejsce środkowe, tzn. rozrywają poprzednik i nie znajdują się bezpośrednio po czasowniku, to wymawiamy je raczej z intonacją wtrącenia, wtedy transformacja zdań rozwijających w zdania ze wskaźnikiem *что* jest wykluczona.

Analogiczne znaczenie jak zdania rozwijające o treści skutkowo-wynikowej posiadają zdania ze wskaźnikiem *откуда*. Są to zdania z czasownikami-orzeczeniami w rozwinięciu: *следует, происходит*.

$W = W(A + W)^2$, *откуда и следует (4,5) и (4,9)*. Ланд. 108.

Основателем джаинизма был Вардхама Махавира, получивший прозвище „Джима” (победить), откуда и происходит название школы. Маков. 7.

W pierwszym wypadku zdania z *откуда* daje się transformować w zdanie rozwijające ze wskaźnikiem *из чего, а из этого, из этого*, w drugim zaś — w zdanie rozwijające z *от этого, и от этого, вот от чего, вот от этого*. Zwracamy uwagę, że treść powyższych szeregów synonimicznych w każdym wypadku nie jest jednakowa, gdyż różna jest wartość stylistyczna poszczególnych konstrukcji wchodzących w dany szereg.

Zdania złożone ze wskaźnikiem *откуда* są przynależnością języka książkowego, a szczególnie naukowego. Znaczy to, że ich frekwentatywność w poszczególnych sferach języka nie jest jednakowa. Występują utwory, w których nie ma zdań z *откуда*, szczególnie beletrystyczne, poezja i dramat, z drugiej strony istnieją pozycje, w których zdania te są liczne. Do

takich należą m. in. opracowania matematyczne. I tak na przykład u Krejna¹⁰ na ogólną liczbę 137 zdań rozwijających w funkeji nawiązującej z *откуда* występuje aż 45. Wszystkie one posiadają jednakową strukturę: *откуда следует (что-то)*. Tylko czasami rozwinięcie bywa rozszerzone o fakultatywne określniki. W rozumowaniach matematycznych w powyższym znaczeniu używa się zdań z zaimkiem przysłówkowym *откуда*, tylko sporadycznie spotkać można konstrukcje z *из чего*. Świadczyłoby to, że istnieje potencjalna możliwość stosowania w języku matematycznym omawianej synonimicznej konstrukcji, która jednak w praktyce nie znajduje zastosowania.

W innych dziedzinach języka naukowego w funkeji wynikowej używa się konstrukcji z *из чего*, dających się łatwo transformować w zdania z *откуда* i na odwrót. Sprzyja temu analogiczna jak w zdaniach z *откуда* część konstruktywna z orzeczeniem *следует, происходит, вытекает*. Wartość stylistyczna takich konstrukcji pozostaje bez zmian. Dla ilustracji parę przykładów.

Основная идея состоит в том, чтобы предикат был осмысленным для всех x ($-a$), из чего следовало бы, что для каждого отдельного члена X множества a предложение было бы либо истинно, либо ложно. Френ. 56.

Из двух противоречивых решений, предлагаемых Трубецким, несомненно более удовлетворительным является решение вопроса о немецком \dot{y} , из чего следует, что определяющим критерием (...) Структ. 72.

(...) для различных порядковых чисел P и Q имеет место либо $P < Q$ либо $Q < P$, из чего вытекает сравнительность (...) множеств. Френ. 131.

Transformacja zdania z *откуда* w zdanie z *из чего* jest niemożliwa wtedy, gdy pierwsze zdanie odnosi się do jednego wyrazu obcojęzycznego.

Основателем джаинизма был Вардхама Махавира, получивший прозвище „Джима” (победитель), откуда происходит и название школы. Маков. 7. Konstrukcja *из чего и происходит название школы* jest z punktu widzenia językowego niepoprawna. Natomiast zmiana wskaźnika *откуда* na *и от этого, от этого* jest poświadczona we współczesnym języku.

Znaczenie zdań czasowych najwierniej odbija intencję zdań rozwijających. Są nimi tzw. zdania czasowe inwersywne (nawzajem podrzędne).

Я прочитал книгу, когда услышал, что меня зовут.
po zamianie:

Я прочитал книгу, после чего услышал, что меня зовут.

Zamiana wskaźników jest możliwa, gdy czynność drugiego zdania jest późniejsza niż czynność zdania pierwszego. Pierwsza konstrukcja czyli wyjściowa jest neutralna, druga, tj. po zmianie wykładnika *когда* na *после чего* staje się nacechowana stylistycznie.

¹⁰ S. G. Krejn: *Линейные дифференциальные уравнения в банаховом пространстве*. Moskwa 1967.

Dwa zdania współrzędne ze spójnikiem *и*, między którymi zachodzi następstwo w czasie, tworzą szereg synonimiczny ze zdaniami rozwijającymi ze wskaźnikami zespolenia: *после чего, и после этого, после этого*. W tym szeregu synonimicznym konstrukcja z wykładnikiem *после чего* jest nacechowana stylistycznie, pozostałe są neutralne. Należy zauważyć, że w zdaniach rozwijających czynność późniejsza zdania drugiego jest wyraźniej wyrażona aniżeli w konstrukcji wyjściowej. Por.

Буря утихла, и мы отправились в путь.

Буря утихла, после чего мы отправились в путь.

Буря утихла, и после этого мы отправились в путь.

Буря утихла, после этого мы отправились в путь.

Прозвенел звонок, и дети вышли в коридор.

Прозвенел звонок, после чего дети вышли в коридор.

Прозвенел звонок, и после этого дети вышли в коридор.

Прозвенел звонок, после этого дети вышли в коридор.

Oddzielną grupę zdań stanowią struktury złożone, w których w drugim zdaniu występuje wyraz współrzędny z czasownikiem zdania poprzedniego. Charakterystyczną cechą strukturalną konstrukcji z wyrazem współrzędnym jest obligatoryjna pozycja zaimka wskazującego *этот, это, эта* pozostającego z nim w składni zgody. W obrębie tych konstrukcji syntaktycznych wyróżniamy zdania współrzędne spójnikowe spełniające powyższy warunek. Są to zdania typu:

Он вскочил с тахты и размахнулся во всю ширь, и от этого размаха у него всхлипнуло сердце. Сер. 37.

Вода тепло блестела, и от этого блеска приятно кружилась голова, и в глазах двоились поплавки. Бон. 137.

Jeżeli w powyższych przykładach opuścimy rzeczownik współrzędny, to otrzymamy takie zdanie rozwijające:

Он вскочил с тахты и размахнулся во всю ширь, и от этого у него всхлипнуло сердце.

Вода тепло блестела, и от этого приятно кружилась голова, и в глазах двоились поплавки.

Ale w obu wyjściowych przykładach można zmienić również zaimek wskazujący w dopełniaczu na zaimek w funkcji nawiązującej bez jakiegokolwiek szkody dla wyrażonych stosunków komunikatywnych, rozszerzając w ten sposób szereg synonimiczny odpowiednio o konstrukcje:

Он вскочил с тахты и размахнулся во всю свою ширь, от чего у него всхлипнуло сердце.

Вода тепло блестела, от чего приятно кружилась голова и в глазах двоились поплавки.

Zdania skutkowo-rozwijające ze wskaźnikiem zespolenia *вследствие чего, благодаря чему, в силу чего* treściowo są bliskie zdaniom przyczynowym ze spójnikami *потому, поэтому, таким образом, оттого, отчего*.

Różnią się one pod względem wartości stylistycznej: zdania ze spójnikami przyczynowymi są stylistycznie neutralne z wyjątkiem zdań z *отчего*, które wraz ze zdaniami skutkowo-rozwijającymi są przynależnością języka książkowego.

Zdania skutkowo-rozwijające z wymienionymi wskaźnikami zespolenia są synonimiczne ze zdaniami formalnie parataktycznymi zespolonymi przy pomocy spójnika parataktycznego *и* i przysłówków *потому*, *поэтому*. Sens wypowiedzi nie ulegnie zasadniczej zmianie, jeżeli dokonamy zamiany wskaźników zespolenia. O tym, że większych różnic treściowych nie ma, świadczy możliwość następującego przekształcenia.

Все более массовое распространение получает хороший опыт Щекинского химкомбината, где разработали действенную систему материального стимулирования, благодаря чему за короткий срок значительно увеличили производительность труда. „Правда”, 7. 1. 1969 с. 1.

—→ (...) *и потому за короткий срок значительно увеличили производительность труда.*

—→ (...) *и поэтому за короткий срок значительно увеличили производительность труда.*

При „теинспиризации” художник нередко прибегает к фактам случайным, иногда несущественным для объективной природы типического характера, в силу чего идеи высказываются не прямо, не непосредственно, а в „самой наивной форме” „Новый мир”, 1958, номер 3, с. 80.

—→ (...) *и поэтому идеи высказываются не прямо, не непосредственно, а в „самой наивной форме”.*

Mogą one tworzyć szereg synonimiczny ze zdaniami, w których występuje takim образом, *оттого*, *отчего*.

Там и тут отсутствовала подлинная руководящая роль рабочей гипотезы при сборании анамнеза, вследствие чего анамнез оказался неполным. Прич. 19.

—→ (...) *таким образом анамнез оказался неполным.*

—→ (...) *оттого анамнез оказался неполным.*

—→ (...) *отчего анамнез оказался неполным.*

Równoznaczne przekształcenie, będące nie warunkiem tylko wynikiem bliskoźnaczności, dają konstrukcje z takim образом, *оттого*, *отчего*.

Лицо ее было где-то на уровне пятого этажа, отчего стало ясным, что за ногу он укусить не может. Соб. 251.

Ради праздника ее могучие груди увешаны в пять рядов бусами, отчего она еще больше похожа на идолице. Соб. 38.

Treściowo najbliższe zdaniom skutkowo-rozwijającym ze wskaźnikiem *в силу чего* są zdania z *поэтому*.

Кроме того, жабы ведут ночной образ жизни, и в силу этого они избегают иссушающего действия дневного зноя. Наум. 159.

Zdania o treści przyczynowo-skutkowej są także synonimiczne ze zdaniami współrzędnymi, w których czynność drugiego zdania może się

dokonać niezależnie od woli subiektu. Mimowolny charakter czynności zdania drugiego wyraża się w bezpodmiotowości tego zdania. Porównajmy przykłady:

Он смотрел на усталые лица, и от этого ему стало страшно. „Правда”, 12. 12. 1968, с. 3.

А что она? „Рядовой инженер”! — сказала Зина о себе мысленно и ей стало грустно. Кочет. 259.

Zdanie współrzędne tego typu łatwo przekształcić na konstrukcję rozwijającą, dodając do zdania drugiego zaimek wskazujący w dopełniaczu z przyimkiem *от*. Wprowadzenie zaimka wskazującego podkreśla przyczynę mimowolnego stanu.

Bliskimi znaczeniowo ale nieadekwatnymi są zdania wynikowo-rozwijające i zdania współrzędne ze spójnikami parataktycznymi *и*. W części drugiej konstrukcji współrzędnej zawarty jest rezultat czynności pierwszej, o której była mowa w części pierwszej, przy czym rezultat rozumie się jako sumę wszystkich poprzedzających momentów czynności wziętych w ich rozwoju. Jest to zdanie typu:

Иногда их (поместных дворян) расположилось множество, и они становились в ряды захудалых.

Do zdania tego nie możemy wprowadzać zaimka *от этого* w funkcji wprowadzającej.

Oddzielny typ strukturalny stanowią zdania rozwijające, w których rozwinięcie odnosi się do zamieszczonych w tekście rzeczowników obcego pochodzenia podanych w brzmieniu rodzimym lub też zasymilowanych w języku rosyjskim tak, że nie wyczuwa się ich nierodzimego charakteru. Są to zdania rozwijające typu:

Как настоящая хозяйка принимающая иностранцев, она протягивает стуглую ручку и несколько церемонно рекомендует: „Гун Ли”, что означает „Красивая”, и очень солидно, приняв от Галина конфетку, произносит „се се”, что означает „спасибо”. Пол. 226.

Возникший в конце XVI века до нашей эры буддизм признавал своим основателем мифическую личность Гаутаму, прозванного Будда, что значит „просветленный”. Маков. 15.

We współczesnym języku rosyjskim powyższy typ zdań posiada konstrukcję synonimiczną — zdanie wtrącone, w którym brak zaimka względnego w funkcji wprowadzającej. Są to zdania typu:

Такие куртки (а по русски концы или углы) имеют свои названия (zdanie zaczerpnięto ze zbioru ćwiczeń).

Ocena treści podawanej w pierwszym zdaniu składowym przekazuje się także przy pomocy bezspójnikowych konstrukcji nominalnych, które nie posiadają równoległych konstrukcji spójnikowych.

У Давыдова задрожала верхняя губа — первый признак того, что он из всех сил борется с подступающим взрывом неудержимого хохота. Шол. 480.

Obecność w zdaniu konstrukcji nominalnej przyczynia się do ożywienia języka: nie zachodzi wówczas potrzeba powtórzenia subiekta treściowo adekwatnego całemu pierwszemu zdaniu składowemu. Konstrukcja nominalna o funkcji oceniającej zwykle występuje bez zaimka *это*, który mógłby pełnić rolę podmiotu, co bardzo rzadko ma miejsce we współczesnym języku.

W porównaniu z konstrukcją nominalną zdania rozwijające zawierające ocenę są bardziej rozbudowane. Rzeczownik może występować w mianowniku w połączeniu z zaimkiem, co odpowiada konstrukcjom nominalnym lub w narzędniku jako konstruktywna część orzeczenia. Drugi typ znacznie częściej występuje w układach formalnie hipotaktycznych.

Елизавета Алексеевна ни о чем его не спросила, и это было дурным предзнаменованием. Фад. 216.

Гипертоническая клизма имеет большое диагностическое значение еще и потому, что с ее помощью обнаруживается выделение крови из кишечника, а это — один из основных специфических симптомов внедрения кишок. Прич. 109.

Потому Центральный комитет Венгерской партии трудящихся, правительство Венгерской Народной Республики с радостью и чувством удовлетворения приветствуют и поддерживают сотрудничество (...), и это является радостью всего венгерского трудового народа. Правда, 10. 08. 1955, с. 3.

Zbierając spostrzeżenia dotyczące użycia konstrukcji bliskoznaczących konstatujemy:

1. Jako synonimy syntaktyczne należy interpretować konstrukcje różniące się strukturalnie. Są nimi zdania złożone lub dwa zdania pojedyncze powiązane poprzez wspólny składnik strukturalny.

2. Stosowanie synonimów syntaktycznych zależy od treści, jaką wnosi rozwinięcie do podstawy rozwinięcia.

3. Konstrukcje synonimiczne mogą tworzyć szereg synonimiczny. Większość jednak jest odpowiednikiem znaczeniowym tylko jednego rodzaju zdań rozwijających.

4. Treść synonimów nie jest nigdy identyczna, najczęściej różnią się one wartością stylistyczną. Spotykamy synonimy książkowe, synonimy neutralne. W szereg synonimiczny wchodzi konstrukcje stylistycznie nacechowane i nienacechowane.

Эмилия Володзько

СИНОНИМИКА Т. НАЗ. ОТНОСИТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

В статье подвергаются анализу конструкции, образующие синтаксические синонимы с отдельными типами т. наз. относительных предложений или с некоторыми их семантическими полями.